



İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

JOURNAL OF
FACULTY OF THEOLOGY
ISTANBUL UNIVERSITY



Sayı/Number: 29

Yıl/Year: 2013

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (İÜİFD)

**İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Adına Sahibi / Owner on Behalf of Faculty
of Theology of Istanbul University**
Prof. Dr. Murteza BEDİR (Dekan/Dean)

Editör / Editor
Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER

**Yazı İşleri Sorumlusu /
Legal Representative**
Prof. Dr. Hidayet AYDAR

Editör Yardımcıları / Co-Editors
Yrd. Doç. Dr. Mustafa İsmail BAĞDATLI
Yrd. Doç. Dr. Mustakim ARICI

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER
Prof. Dr. Hidayet AYDAR
Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ
Doç. Dr. Ramazan YILDIRIM
Yrd. Doç. Dr. Mustafa İsmail BAĞDATLI
Yrd. Doç. Dr. Mustakim ARICI

Son Okuma / Redaction

Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK
Arş. Gör. Mustafa ÖZGAÇ

Kapak ve İç Tasarım / Graphical Design

Yrd. Doç. Dr. Mustafa İsmail BAĞDATLI

Danışma Kurulu / Advisory Board

Abdurrahman ACAR (Prof.Dr.), Rahim ACAR (Prof.Dr.), Alparslan AÇIKGENÇ (Prof.Dr.), Muhsin AKBAŞ (Prof.Dr.),
Yasin AKTAY (Prof.Dr.), Mehmet AKKUŞ (Prof.Dr.), Halis ALBAYRAK (Prof.Dr.), Recep ALPYAĞIL (Doç.Dr.), Ramazan
ALTINTAŞ (Prof.Dr.), Abdüsselam ARI (Doç.Dr.), Ali ARSLAN (Prof.Dr.), Zeki ARSLANTÜRK (Prof.Dr.), Nevzat AŞIK
(Prof.Dr.), Muhammed ABAY (Yrd.Doç.Dr.), Mahmut AY (Yrd.Doç.Dr.), İrfan AYCAN (Prof.Dr.), Hidayet AYDAR (Prof.
Dr.), İbrahim Hakkı AYDIN (Prof.Dr.), Ömer AYDIN (Prof.Dr.), Yaşar AYDINLI (Prof.Dr.), Osman AYDINLI (Prof.Dr.),
Fahmettin BAŞAR (Prof.Dr.), Vahdettin BAŞÇI (Prof.Dr.), İrfan BAŞKURT (Doç.Dr.), Kemal BATAK (Doç.Dr.), Abdülaziz
BAYINDIR (Prof.Dr.), Mehmet BAYRAKDAR (Prof.Dr.), Bayraktar BAYRAKLI (Prof.Dr.), M.Faruk BAYRAKTAR (Prof.
Dr.), Mürteza BEDİR (Prof.Dr.), Ramazan BİÇER (Prof.Dr.), Nahide BOZKURT (Prof.Dr.), Ömer BOZKURT (Yrd.Doç.
Dr.), H.İbrahim BULUT (Doç.Dr.), Mehmet BÜYÜKDERE (Prof.Dr.), Yılmaz CAN (Prof.Dr.), Hasan CİRİT (Doç.Dr.),
İsmail ÇALIŞKAN (Prof.Dr.), İlyas ÇELEBİ (Prof.Dr.), Mehmet ÇELİK (Prof.Dr.), Yakup ÇİÇEK (Prof.Dr.), Mehmet
DALKILIÇ (Prof.Dr.), Muhsin DEMİRCİ (Prof.Dr.), Kürşat DEMİRCİ (Doç.Dr.), İsmail DEMİREZEN (Doç.Dr.),
Abdülkadir DONUK (Prof.Dr.), Recai DOĞAN (Prof.Dr.), İbrahim Kafi DÖNMEZ (Prof.Dr.), Ali DURUŞOY (Prof.Dr.),
Yaşar DÜZENLİ (Prof.Dr.), Feridun M.EMECEN (Prof.Dr.), İzzet ER (Prof.Dr.), Ali ERBAŞ (Prof.Dr.), Hüsamettin ERDEM
(Prof.Dr.), Mustafa ERDEM (Prof.Dr.), Ayşe Zişan FURAT (Doç.Dr.), Necmettin GÖKKIR (Doç.Dr.), Bilal GÖKKIR (Doç.
Dr.), Musa Kazım GÜLÇÜR (Yrd.Doç.Dr.), Zekeriya GÜLER (Prof.Dr.), Sitki GÜLLE (Prof.Dr.), Hacı Mehmet GÜNAY
(Prof.Dr.), Osman GÜNER (Prof.Dr.), Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU (Prof.Dr.), Abdurrahman HAÇKALI (Prof.Dr.),
Ömer Faruk HARMAN (Prof.Dr.), Hüseyin HANSU (Doç.Dr.), Dursun HAZER (Prof.Dr.), Hayati HÖKELEKLİ (Prof.
Dr.), Davut HUT (Dr.), M.Zeki İŞCAN (Doç.Dr.), Abdullah KAHRAMAN (Prof.Dr.), İsmail KARA (Prof.Dr.), Mustafa
KARA (Prof.Dr.), N.Ünal KARASLAN (Prof.Dr.), Faruk KARACA (Prof.Dr.), Ahmet KAVAS (Prof.Dr.), Mahmut KAYA
(Prof.Dr.), Fahri KAYADİBİ (Prof.Dr.), Ziya KAZICI (Prof.Dr.), Bilal KEMİKLİ (Prof.Dr.), İmaduddin Khalil (Prof.
Dr.), A.Saim KILAVUZ (Prof.Dr.), Recep KILIÇ (Prof.Dr.), Sadık KILIÇ (Prof.Dr.), Celal KIRCA (Prof.Dr.), Abdullah
KIZILCIK (Doç.Dr.), Ferhat KOCA (Prof.Dr.), Hasan KURT (Prof.Dr.), Saffet KÖSE (Prof.Dr.), Yaşar Abit KOÇAK (Prof.
Dr.), Mustafa KÖYLÜ (Prof.Dr.), Zekeriya KURŞUN (Prof.Dr.), İlhan KUTLUER (Prof.Dr.), Bekir KUZUDİŞLİ (Doç.
Dr.), Talip KÜÇÜKCAN (Prof.Dr.), Muhittin MACIT (Doç.Dr.), Yurdagül MEHMETOĞLU (Prof.Dr.), Ahmet YAŞAR
OCAK (Prof.Dr.), Hakan OLGUN (Doç.Dr.), Mesut OKUMUŞ (Prof.Dr.), Reşat ÖNGÖREN (Prof.Dr.), Hakkı ÖNKAL
(Prof.Dr.), Abdülkerim ÖZAYDIN (Prof.Dr.), Tahsin ÖZCAN (Prof.Dr.), Abdurrahman ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Metin
ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZKARCI (Prof.Dr.), Mevlüt ÖZLER (Prof.Dr.), Hanefi
PALABYIK (Prof.Dr.), Hüseyin PEKER (Prof.Dr.), Selahattin POLAT (Prof.Dr.), Mehmet Saffet SARIKAYA (Prof.Dr.),
Hüseyin SARIOĞLU (Prof.Dr.), A.Nedim SERINSU (Prof.Dr.), Burhanettin TATAR (Prof.Dr.), Mustafa TAHRALI (Prof.
Dr.), Mustafa TEKİN (Doç.Dr.), Nihat TEMEL (Prof.Dr.), Mustafa Zeki TERZİ (Prof.Dr.), Nuri TINAZ (Doç.Dr.), Kasım
TURHAN (Prof.Dr.), Süleyman TULUCU (Prof.Dr.), Talip TÜRCAN (Prof.Dr.), Osman TÜRER (Prof.Dr.), Mustafa USTA
(Prof.Dr.), Mazlum UYAR (Prof.Dr.), Yavuz ÜNAL (Prof.Dr.), İsmail Safa ÜSTÜN (Prof.Dr.), İsmail YAKIT (Prof.Dr.),
Ahmet YAMAN (Prof.Dr.), Cafer Sadık YARAN (Prof.Dr.), Metin YASA (Doç.Dr.), Davut YAYLALI (Prof.Dr.), Nesimi
YAZICI (Prof.Dr.), Hüseyin YAZICI (Prof.Dr.), Adem YERİNDE (Doç.Dr.), Yavuz YILDIRIM (Yrd.Doç.Dr.), Ali YILMAZ
(Prof.Dr.), İsmail YİĞİT (Prof.Dr.), A.İhsan YİTİK (Prof.Dr.), Metin YURDAGÜR (Prof.Dr.), Ahmet YÜCEL (Prof.Dr.),

Yönetim Yeri / Administration Place

İskenderpaşa Mahallesi, Horhor Caddesi, Kavalalı Sokak, No:1 A-Blok 34080 Fatih / İstanbul.
Tel: (212) 532 60 20, Faks: (212) 532 62 07, e-posta: ilhergi@istanbul.edu.tr

İÜİFD yılda iki sayı olarak yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

İÜİFD'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları İÜİFD'ye ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz,
çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.



<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iuilal>

Klasik Sonrası Dönem İslâm Düşüncesinde Süreklilik ve Değişim: Seyyid Şerif Cürçânî Örneği (Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 7-8 Aralık 2013)

Abdullah Taha İMAMOĞLU*

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından tertip edilen “Klasik Sonrası Dönem İslâm Düşüncesinde Süreklilik ve Değişim: Seyyid Şerif Cürçânî Örneği” başlıklı atölye çalışması 7-8 Aralık 2013 tarihinde vakfın Vefa’daki merkezinde gerçekleştirildi. Çalıştayın temel amacı, İslâm düşüncesinin klasik sonrası dönemini kısmen de olsa vuzuha kavuşturmak ve bu dönemin en önemli simalarından birisi olan Seyyid Şerif Cürçânî’yi 600. vefat yıl dönümü vesilesiyle anmaktır. İki günlük çalıştay süresince İslâm düşüncesinin klasik sonrasında kazandığı genel görünüm Cürçânî (ö. 816/1413) ve görüşleri merkeze alınarak tartışmaya açıldı. Çalıştayın açılışında Türkiye’de Seyyid Şerif Cürçânî hakkında ilk kez bir doktora tezi hazırlayan (1981) ve Cürçânî’yi Arap dilciliği bakımından inceleyen Prof. Dr. Sadreddin Gümüş kısa bir takdim konuşması yaptı. Gümüş, konuşmasında Seyyid Şerif’in düşünce tarihi açısından önemi ve onun Osmanlı ulemasına olan etkisi üzerinde durdu.

Doç. Dr. Ömer Türker, Cürçânî’nin fikirlerini genel olarak ele alan açılış konuşmasını “Kelâm ve Felsefe Geleneğinin Kesişim Noktasında Seyyid Şerif Cürçânî” başlığıyla gerçekleştirdi. Tebliğinin başında müteahhirün döneminin ‘ikinci klasik dönem’ olarak adlandırılmasını teklif eden Türker, Cürçânî’nin kelim ve felsefe tarihi açısından önemine değindi. İslâm düşüncesinin felsefe ve kelim eksenindeki bu döneminde iki farklı gelenek arasındaki

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.



temel ihtilaf noktalarının merkezde tartışıldığını savunan Türker, bu meselelerin nedenselliğinin reddi, Kâdir-i mutlak Tanrı tasavvuru, Tanrı'nın sıfatları ve sudûr görüşünde ortaya çıktığını ifade etti. Ayrıca mütahhirûn dönemde ruhun mahiyeti meselesinin de çokça tartışıldığına değinen Türker, bu dönemde nefis teorisinin kelam bahislerine taşındığını vurguladı ve ayrıca hareket teorisindeki değişikliğe vurgu yaptı.

İlk konuşmacı Yrd. Doç. Dr. Mustakim Arıcı'nın tebliği "Bir Otorite Olarak Seyyid Şerif Cürcânî: Cürcânî'nin Osmanlı İlim Hayatındaki Yeri" başlığını taşımaktaydı. Cürcânî'nin Osmanlı ulemâsı üzerindeki etkisini icâzet kayıtları üzerinden ortaya koyan Arıcı, Cürcânî'nin görüşlerinin Osmanlı ulemâsına Kadızâde er-Rûmî (ö. 824/1421), es-Seyyid Ali el-Acemî (ö. 860/1455), Fahrudin el-Acemî (ö. 865/1460), Fethullah eş-Şirvânî (ö. 857/1453) gibi öğrencileri vasıtasıyla ulaştığını, bunun yanında bu çizgide Celaleddin Devvânî (ö. 908/1502) ve Müeyyedzâde Abdurrahman Efendî'nin (ö. 922/1516) oldukça etkili olduğunu ifade etti. Cürcânî'nin nazarî düşüncedeki etkisini gösteren en önemli eseri olan *Şerhu'l-Mevâkıf* üzerine IX/XV. yüzyıl ve sonrasında hâşiyelerinin elli civarında olduğunu belirten Arıcı, tek tek tespit ettiği bu eserlerden yaklaşık otuz tanesinin 1450 ilâ 1600 yılları arasında kaleme alındığını ve bunların üçte birinin de Osmanlı sultanlarına ithaf edildiğini dile getirdi. Dolayısıyla bu dönemin özellikle nazarî düşünce tarihi açısından çok önemli olduğunun altını çizdi. Osmanlı düşünce geleneğinde devam edegelen Teftâzânî-Cürcânî çekişmesine de temas eden tebliğci, Cürcânî'ye yönelik birçok eleştiri olduğuna da değindi.

İkinci konuşmayı yapan Yrd. Doç. Dr. Eşref Altaş'ın tebliğ başlığı "Merâtibü'l-mevcûdât Risalesi Çerçevesinde Cürcânî'nin Varlık Görüşü" idi. Varlık-mahiyet ayrımının İslâm felsefesindeki tarihi kökenine dikkat çekerek konuşmasına başlayan Altaş, ilgili risale çerçevesinde varlık kavramı ve ayrımlarının Cürcânî'deki karşılığı üzerinde durdu. "Cürcânî'ye Göre Zorunlu Varlık'ta Varlık-Mahiyet Ayrımı" başlıklı üçüncü konuşmayı Yrd. Doç. Dr. Hakan Coşar yaptı. İslâm düşüncesinde varlık-mahiyet ayrımının gelişimine odaklanan Coşar, mahiyetin mutlak, mantıkî ve bizâtihi olarak üçe ayrıldığını



ifade etti. Mutlak mahiyetin var olanla ilişkilendirildiğini belirttiikten sonra Nasirüddin Tûsî (ö. 672/1274), Râzî ve Cürçânî'nin görüşlerinin ve aralarındaki ayrımların epistemolojik ve ontolojik olarak birbirine karıştırıldığını ifade etti. Coşar son olarak, İslâm felsefesinde sudûr kavramı etrafında oluşan en önemli meselelerin yoktan varolma ve nedensellik olduğuna değindi. İlk günün son oturumundaki dördüncü konuşmayı Yrd. Doç. Dr. Hatice Toksöz “*Şerhu'l-Mevâkıf* Bağlamında Cürçânî'nin Kudret Kavramıyla İlgili Değerlendirmeleri” başlığıyla gerçekleştirdi. Kudret ve fiil ilişkisine değinerek tebliğine başlayan Toksöz, kesbeden kudret anlayışının Eşarî kelimünde en önemli kavramlardan birisi olduğu ve Cürçânî'ye göre kudretin fiille beraber anlaşılması gerektiğinin altını çizdi. Ardından Kâdir-i mutlak kavramı etrafında oluşan iki önemli meseleye dikkat çeken Toksöz, kâdir kavramının mümkün olan her şeye mi yoksa istenilen her şeyi mi kapsadığı, muhtar ile mucib arasındaki fark ve gâibin şâhîde kıyası gibi meselelere temas ederek tebliğini sonlandırdı.

İkinci günün ilk oturumunda “*Şerhu'l-Mevâkıf* Çerçevesinde Cürçânî'nin Âlemin Ezeliliği Meselesine Yaklaşımı” başlığıyla Doç. Dr. Fatih Toktaş söz aldı. Zâtî hâdis kavramını tanımlayarak tebliğine başlayan Toktaş, Allah ile âlem arasındaki ilişkinin keyfiyetine değindi. Toktaş'ın tebliğine katkıda bulunan Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu yaratıcı Tanrı ile nübüvvet kavramlarının Yunan felsefesinde olmadığına dikkat çekerek iki ayrı kozmolojinin varlığına vurgu yaptı. Son tahlilde teorinin nesneyi yarattığı ve nesnenin de idraki yarattığını vurgulayarak sözlerini tamamladı. Arş. Gör. İbrahim Halil Üçer, “Cürçânî Düşüncesinde Metafizik Nedenlik ve Tam İlet-Nâkıs İlet Ayrımı Üzerine” başlığıyla altıncı konuşmayı gerçekleştirdi. Tam illet ve nâkıs illet kavramlarına kısaca temas eden Üçer, iki kavram arasındaki illiyet meselesine değindi. Ancak tebliğinde tam illetten ziyade nâkıs illet üzerinde duran Üçer, nâkıs illeti fâil, gaye, sûret ve maddî olmak bakımından dörde ayırdı. Konuyla ilgili Esirüddin el-Ebherî (ö. 663/1264) ve Necmeddin el-Kâtibî'nin (ö. 675/1277) görüşlerine de atıf yaparak Cürçânî'nin tam ve nâkıs illet şemasını niçin kurduğunu izah etti. *Şerhu'l-Mevâkıf*'in büyük bir yekûnünü umûr-ı âmme meselesinin kapsadığına işaret eden Üçer, düşünce tarihinin önemli metinlerin-



de terminolojinin sürekliliğine ve kavramların dönüşümüne dikkat edilmesi gerektiğini söyleyerek sunumunu sonlandırdı. Üçer'in tebliğine ilave olarak Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu bir modelin dört unsuru taşıdığı takdirde önem kazandığına atıf yaptı. Bu dört unsuru tutarlılık, iç tutarlılık, diğer teorilerle uyumluluk ve eleştirilere karşı duruş olarak belirledi.

Bir sonraki konuşmayı "Cürcânî'nin *nefsü'l-emr* Nazariyesi ve *Şerhu'l-Mevâkıf* Örneğinde Matematik Bilimlere Uygulanması" başlığıyla Fazlıoğlu gerçekleştirdi. Tebliğine Kutbüddin eş-Şîrâzî (ö. 710/1311), Ali Kuşçu (ö. 879/1474), Muslihuddin Lârî (ö. 979/1571), Mehmed Emin Şîrvânî (ö. 1036/1626) ve Abdürrahim Maraşi (1068/1657) gibi bilginlere atıf yaparak başlayan Fazlıoğlu, geometri ilminin maddelerin soyutlanmasını sağladığını ifade etti. Düşünce tarihinde filozofların genel olarak fizikçi ve matematikçi olmak üzere ikiye ayrıldığını ve astronomi biliminin ise her iki alanı birbiriyle kesiştiren bir unsur olduğunu söyleyen Fazlıoğlu, Seyyid Şerîf'in *nefsü'l-emr* nazariyesini tahlil ederek sunumunu nihayete erdirdi.

Sekizinci konuşma ise Arş. Gör. Dr. Mehmet Özturan'ın "Cürcânî'ye Göre Bilginin Bölümleri ve Mantık: *Risâle fî taksîmi'l-ilm* Açısından Bir Değerlendirme" başlıklı konuşmasıyla devam etti. Cürcânî'nin bilgiyi nasıl taksim ettiği, mantığın konu ve gayesini nasıl tanımladığını sunan Özturan, mantık ilmindeki tasavvur ve tasdik ayırımına, husûlî ve hudûrî bilgi arasındaki farka dikkat çekerek tebliğini noktaladı. Prof. Dr. Ömer Mahir Alper, dokuzuncu ve son konuşmayı "Mahiyetin Mec'ûliyeti" Bağlamında Kemalpaşazâde'nin Cürcânî Eleştirisi" başlığıyla gerçekleştirdi. C-a'l fiilinin iki farklı anlamına dikkat çeken Alper, tebliğinde mahiyetlerin yaratılıp yaratılmadığı tartışmasına odaklandı. Ayrıca Kemalpaşazâde'nin (ö. 940/1534) kavram analizinde çok hassas bir âlim olduğuna vurgu yaptı. İcî ve Cürcânî'nin düşünce tarihi açısından dönüştürücü müellifler olduğunu belirten Alper, bazı meselelerde İbn Kemal'in eleştirisi ve tenkitlerini ufak risaleler halinde ve adeta bir manifesto niteliğinde kaleme aldığını söyledi. İbn Kemal'in kelimcülerin düşünüş biçimiyle alakalı risalesine atıf yapan Alper, kapanış ve temenni cümleleriyle çalıştayı neticelendirdi.



Sınırlı sayıdaki tebliğin sunulduğu, zaman zaman tahlil ve müzakere-lerin hararetle tartışmalara sahne olduğu çalıştayda klasik sonrası dönemin İslâm düşüncesi açısından ne kadar mühim olduğu “Cürcânî Atölyesi” vesilesiyle tekrar ortaya çıktı. Bu çalıştayın neticesinde düşünce tarihinin en zengin kaynakları olan yazma kitapların bulunduğu Süleymaniye Kütüphanesi’nin tasnif sisteminde gözüken yanlış okuma hataları, aynı isimle birden çok yazara isnad edilen eserlerin varlığı gibi meseleler tekrar gün yüzüne çıktı. Bu durum yeniden kataloglama faaliyetinin acilen yapılması ve mevcut hataların düzeltilmesine dair temennilerle ızhâr edildi. Seyyid Şerif ve Teftâzânî gibi âlimler üzerinden II. Klasik dönem olarak da adlandırılabilen VII./XIII. sonrası dönemin araştırmacılar açısından keşfedilmeyi bekleyen bir hazine olduğu çalıştay boyunca vurgulanan diğer hususlardandı. İslâm felsefesi ve İslâm düşünce tarihi çalışan akademisyen ve araştırmacıları tarafından açılan bu patikanın İslâmî ilimler araştırmacıları tarafından da takip edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Zira zikredilen âlimlerin İslâmî ilimlerin birçok sahasında da kıymetli eserler ortaya koyduğu âşikârdır. Sonuçta disiplinlerarası çalışma yapan akademisyenlerin İslâm düşüncesi tarihi ve İslâmî ilimleri de gündemlerine alarak yollarına devam etmesi ve ileriki yıllarda bu iki güzergahın birbirini tamamlayan çalışmalarla desteklenmesi belirgin bir ihtiyaç olarak gözükmektedir. Çalıştayda sunulan tebliğlerin yakın bir zaman içinde gözden geçirilerek bir kitap olarak yayına hazırlandığını da belirtmek istiyoruz. Böylece çalıştaya katılamayan ve takip edemeyen araştırmacılara önemli bir imkan sunulmuş olacaktır.

